

Thybomål i South Dakota, USA: Et signalement af danskamerikaneren Holger Nielsens (1901-1977) udvandrerysk

Kristoffer Friis Bøegh & Torben Arboe
Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

1. Indledning¹

I løbet af 1800-tallet og frem til Anden Verdenskrig udvandrede et stort antal danskere som del af den massive emigrationsbølge fra Europa til Nord- og Sydamerika. Alene til USA udvandrede mellem 400.000 og 450.000 danskere i perioden 1820-2000 (Jeppesen 2005: 399). I 1900 boede omkring 159.000 danskere i USA, i 1920 var tallet steget til 189.000, og i 1930 nåede antallet af danskfødte og første generation amerikanskfødte af dansk oprindelse 530.000 personer, svarende til omkring 10 % af den samlede befolkning i Danmark (Jeppesen 2005: 264 f.). Som følge af udvandringen opstod der mange små danskamerikanske samfund – og amerikanske sprogsamfund – i USA. Det danske sprog overlevede dog i reglen ikke specielt længe i USA. Sproget blev typisk fravalgt til fordel for engelsk allerede i første amerikanskfødte generation. Dette skyldtes faktorer som stor bosættelsesspredning, høj mobilitet og påvirkning fra og integration med det omgivende storsamfund. Et sammenfattende overblik over disse 'nye hjem' for dansk og de forskellige påvirkningsfaktorer findes hos Heegård Petersen et al. (2021).

På denne baggrund kan man stille en række spørgsmål: Hvordan udviklede dansk sig i USA? Hvorfor forløb udviklingen, som den gjorde? Og giver det mening at tale om decideret forskellige former

¹ Tak til Jan Heegård Petersen for gode diskussioner og input i forbindelse med vores arbejde med thybomål i South Dakota. Tak også til den anonyme fagfællebedømmer for nyttig feedback på teksten.

for, dvs. varieteter af, amerikadansk? Heegård Petersen et al. (2021: 107 f.) giver følgende eksempel fra et uddrag af et båndoptaget interview fra 1973 med en kvindelig taler – LIA – udvandret som 32-årig fra Mors i 1910, hvis sprog viser ”en intens blanding af dansk og engelsk”. Engelske ord er markeret med fed i eksemplet, hvor intervieweren netop har spurgt, om LIA kan fortælle lidt om livet på den gård – eller *farm* – hvor hun boede og arbejdede som husholderske for et danskamerikansk ægtepar i Herman, Nebraska:

- (1) *ja det var arbejde fra morning til night he had han havde nothing you know han var begynder! ja men hans far give him en god begyndelse men han skønnede på nothing den mand altså han var så grænseløs gentle see hans father der var han var den ældste af af den af den fire børn øh there was tre boys and tre drenge og en girl og og øh hans father var jeg tror nok de var født øh de var gift og født in Omaha men han kunne ikke earn enough to øh to f- øh feed øh dem der så han kom ud på farmen...*

Optagelsen stammer fra databasen *Corpus of American Danish* (CoAmDa; Kühl et al. 2020), et subkorpus i det store LANCHART-korpus, etableret i forbindelse med forskningsprojektet *Danske Stemmer i USA og Argentina* (2014-2018) på Københavns Universitet. CoAmDA indeholder sociolingvistiske interview med ca. 300 dansk-argentinere, danskamerikanere og danskcanadiere, optaget mellem 1966 og 2015. CoAmDa repræsenterer både talere, der selv mange årtier efter udvandringen, uden at have haft nogen speciel kontakt til hjemlandet, taler dansk uden nogen særlig indblanding af engelsk; talere, der (som LIA) blander engelsk kraftigt ind i sproget; og endelig talere, hvis sprog ligger et sted mellem disse to poler på et variationspektrum. Det overordnede mønster er ifølge Kühl (2020: 17 ff.) uafhængigt af, om talerne er udvandret som voksne eller siden barndommen har været udsat for engelsk. Amerikadansk talesprog er – eller var – således præget af stor variation, og der eksisterede ikke én fælles amerikadansk sprognorm (jf. også Baumann Larsen & Kjær 1978). Der er i dag ingen efterkommere af udvandringen til USA tilbage, der taler amerikadansk (jf. Heegård Petersen et al. 2021: 102).

Indspilningerne fra USA i CoAmDa blev oprindeligt indsamlet af lingvisterne Iver Kjær og Mogens Baumann Larsen, der fra 1960'erne til 1980'erne lavede optagelser med danskamerikanere i forskellige egne af USA (jf. bl.a. Kjær & Baumann Larsen 1973, 1978, 1981). I de senere år er optagelserne blevet benyttet på ny i en række undersøgelser, efter at være blevet digitaliseret og gjort søgbare i CoAmDa (et sammenfattende overblik findes hos Kühl et al. 2020). Et af formålene med Kjær og Baumann Larsens feltarbejde var at dokumentere ældre sprogformer, heriblandt dialektale træk, som muligvis var blevet bevaret i amerikadansk (jf. Heegård Petersen et al. 2021: 110, med henvisning til Baumann Larsen 1981). Imidlertid skulle det vise sig, at der blandt danskamerikanerne generelt ikke var meget dialekt bevaret. De fleste talte et mere regiolektalt end dialektalt præget sprog. Det er ifølge Heegård Petersen et al. (2021: 110) uklart, om dette kan tilskrives, at dialektnivelleringen i Danmark på udvandringstidspunktet var så fremskreden, at talerne ikke var dialekttalende, da de krydsede Atlanten, eller om dialekttrækkene blev nivelleret efter udvandringen som følge af kontakt mellem danskere fra forskellige egne, initiativer af grundtvigiansk karakter, fx sommermøder og højskoler, samt det hurtige skift til engelsk.

Der findes imidlertid afvigelser fra det overordnede mønster, fx i nogle bosættelser i det østlige South Dakota. Fra 1870 blev dette område et mål for indvandring fra Nordjylland, med en overvægt af thyboer. Mellem 1870 og 1914 boede omkring 800 thyboer i South Dakota, og der ankom løbende nyttilflyttede fra hjemstavnen; thybo mål blev talt som hverdagsprog ved siden af engelsk, og en lokal Thy-amerikansk identitet var således fremtrædende til midt i 1900-tallet (jf. Kjær & Baumann Larsen 1981; Heegård Petersen 2018; Heegård Petersen et al. 2021: 110 f.). Heegård Petersens (2018) analyse af et sæt fonologiske træk i en gruppe danskamerikanere med rødder i Thys talesprog viser et diffust mønster, som ikke tyder på, at der udviklede sig et egentligt stabilt nyt 'amerika-thybo mål' i South Dakota. Samtidig viser analysen også, at amerikanskfødte efterkommere af thyboer brugte flere dialektale træk sammenlignet med senere nyttilflyttede fra Thy. Dette tyder på, at træk fra traditionelt thybo mål blev bevaret længere tid hos nogle i South Dakota end i selve Thy, hvor man lige-

som i resten af Danmark oplevede dialektnivellering og -skift op igennem 1900-tallet som følge af den generelle samfundsudvikling landet over (jf. fx Pedersen 2003; Arboe 2006). I den forbindelse fremhæver Heegård Petersen (2018) behovet for supplerende forskning til at belyse, hvorvidt og i hvilket omfang også andre dialektale træk, herunder syntaktiske og leksikalske træk, blev bevaret i South Dakota (s. 129), samt for at sammenligne thybomål som dokumenteret i Thy og i South Dakota direkte for derved at give et mere eksplicit indblik i den sproglige udvikling (s. 127).

Formålet med nærværende artikel er at give et første signalement af thybomål i South Dakota med udgangspunkt i en sammenligning med traditionelt thybomål. Vi præsenterer en trækanalyse med afsæt i optagelser med danskamerikaneren Holger Nielsen – HON – født 1901 i den lille by Lake Norden, South Dakota (jf. Kjær & Baumann Larsen 1981), og i den specialiserede dialektforskningslitteratur med fokus på thybomål (nærmere omtalt i afsnit 2). Optagelserne med HON er indsamlet 1973-1976 og indgår i CoAmDa. Vi har valgt HON som repræsentant for thybomål i South Dakota af tre grunde: 1) Hans forældre stammede begge fra Thy; 2) han omtales som ”en af vores hovedmeddelere” af Kjær & Baumann Larsen (1981: 26); og 3) i Heegård Petersens (2018: 113) analyse ligger han midt på variationsspektrummet i forhold til brug af hhv. dialektale og ikke-dialektale træk sammenlignet med andre talere i samplen fra South Dakota. Da vores analyse udelukkende bygger på data fra denne ene informant, er det selvsagt ikke vores mål at nå frem til en generelt gældende konklusion om thybomål i South Dakota. Analysen skal ses som en afrapportering af et første delresultat i forbindelse med udarbejdelsen af en mere omfattende undersøgelse.²

I afsnit 2 redegør vi yderligere for baggrunden for undersøgelsen og den metodiske tilgang. I afsnit 3 præsenterer og diskuterer vi resul-

² Til konferencen *Fourteenth Annual Workshop on Immigrant Languages in the Americas* (WILA) i oktober 2023 på Europa-Universität Flensburg præsenterede vi en første version af en sammenlignende analyse af data fra omkring 30 amerikadansktalere, herunder en gruppe fra South Dakota med rødder i Thy. Disse resultater vil blive afrapporteret andetsteds. Tak til publikum til WILA for gode kommentarer og input i forhold til det videre arbejde med thybomål i South Dakota.

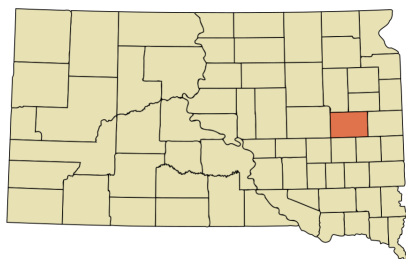
taterne af vores analyse. I afsnit 4 bringer vi en opsamling og nogle videre perspektiver som afslutning på artiklen.

2. Baggrund og metodisk tilgang

I 1862 vedtog den amerikanske kongres den såkaldte *Homestead Act* (af *homestead* 'mindre landejendom' og *act* 'lov'). Loven gav selvstændige farmere med familie ejendomsret til et stykke uopdyrket jord mod til gengæld at forpligte sig til at bebo og dyrke jorden i fem år. Man udmålte landet i *counties* og dernæst i mindre *townships* – administrative inddelinger, i vid udstrækning firkantede områder. Størstedelen af de danske bosættelser i USA blev etableret af immigranter fra forskellige dele af Danmark, men et område i det østlige South Dakota, der omfattede de tre counties Hamlin, Kingsbury og Brookings, blev bosat primært af immigranter med rødder i Thy (se figur 1). Ifølge Kjær & Baumann Larsen (1981: 24) var den første bosætter i området en thybo ved navn Lars Christensen; han 'tog land' i juni 1877 i Badger township nordøst i Kingsbury county (se figur 2), ved østbredden af søen Lake Albert. Næste forår trak han to brødre til området, og de slog sig ned på jord op til en anden sø, ligeledes i Kingsbury county, som de navngav Lake Thisted. I årene, der fulgte, opstod en række små samfund – Lake Norden, Lake Preston, Badger, Hetland, Bryant og Arlington – som tilsammen kom til at udgøre en art Thy-enklave i South Dakota.

Figur 1: Kort over USA med South Dakota fremhævet (kilde: Wikimedia Commons)

Figur 2: Kort over South Dakota med Kingsbury county fremhævet (kilde: Wikimedia Commons)

Diverse kilder peger på, at der var en stærk Thy-identitet blandt bosætterne i området, og at brugen af thybomål spillede en vigtig rolle i den forbindelse. Lokalt i området var bosætterne fra Thy kendt for at være 'konservative' og uvillige til at ændre skikke; et sted midt i 1900-tallet svækkedes Thy-tilknytningen imidlertid, og også dialektens status ændredes, hvilket til sidst førte til sprogdød (jf. Heegård Petersen 2018: 102, 104 f.). Thybomål taltes fortsat i 1981, da en journalist rapporterede fra Lake Norden til danske avislæsere (jf. Heegård Petersen 2018: 103). Vi kan tilføje, med henvisning til en beretning fra Tage Grønkjær (2009), tidligere fiskeskipper i Thy, født 1943, at man så sent som i 1990'erne kunne høre dansk, sandsynligvis thybomål, i South Dakota. Grønkjær (2009: 37) beretter følgende: "Min søster [...] var i 1993 i South Dakota for at besøge familien [dvs. den del, der var udvandret – KFB & TA] og se de steder, hvortil søstrene fra Vangså [i Thy] var kommet. Lokaltiteterne har navne som Lake Norden, der er den største sø i South Dakota; det er i dette område, Olga, Mette og Julia boede. [...] [G]amle faster Julia i Lake Preston [...] vil[le] snakke dansk og [var] meget god til det". Julia var rejst til USA i 1913, da hun var 14 år – 80 år tidligere (Grønkjær 2009: 37). Udvandrerne "blev nok amerikanere", argumenterer Grønkjær (2009: 37) således, "men beholdt også det danske sprog og tilknytningen til Thy livet igennem".

Kjær & Baumann Larsen (1981) har følgende overordnede beskrivelse af deres feltarbejde i South Dakota, USA: "Som et led i en generel beskrivelse af den sproglige udvikling hos danske indvandrere

i USA har vi arbejdet med lokalanalyser af enkelte dansk-amerikanske samfund. Vi har herunder blandt de tusinder af townships på prærien valgt at foretage en nærmere undersøgelse af Badger township i Kingsbury county, et af de oprindeligt thybodominerede townships i Syd Dakota” (s. 24). ”En af de bedste meddelere fra området”, fortsætter de, ”var Holger Nielsen [HON], født i 1901 [...] der døde i 1977” (s. 30). Vi skal ikke redegøre for HON’s livshistorie her, men vi kan nævne, at han havde en – med egne ord – ”bette butik” i området; en niece i Arlington, der ”kunne snakke mere dansk, end mange af dem, der var født i Danmark”, og som også optræder på optagelser i CoAmDa; samt et stort, vidtforbundet socialt netværk. Kjær & Baumann Larsen (1981: 30) bringer følgende uddrag fra et båndoptaget interview, hvor HON fortæller om sine forældres første år i Badger, begyndende i 1879:

(2) *Well, min far han rejste fra Danmark, sådan til [dvs. ’at’] han trængte [et] [’ikke’] gå i kongens tjeneste, og han havde en bror her i Amerika, så rejste han fra Danmark. Og så arbejdede han i dairying factory i Chicago for [’i’] to år; og så kom han ud til Arlington, Syd Dakota, som var [’hed’] Nordland dengang, og han homesteadede her. Og så to år efter sendte han penge til Danmark for [’til’] min mor. Så kom hun til Amerika, og de blev gift om efteråret.*

Den stærke familiefølelse afspejles ved HON’s detaljerede kendskab til kronologien, argumenterer Kjær & Baumann Larsen (1981: 30), og ”trofastheden mod thybomålet”, herunder ”de gamles tøven over for det engelske”, som HON også beretter om i samme interview, er ligeledes ”en vigtig del af traditionen” (s. 31).

Sproget i Thy – thybomål – er en nordvestjysk dialekt. Nordvestjysk omfatter dialekterne i Thy og på Mors, men visse kendetegn findes også i hhv. Vesterhanherred i nordøst og Hardsyssel i syd, ligesom flere hardsysselske træk har spredt sig til specielt den sydlige og vestlige del af området. Dialekterne i Thy og på Mors ligner hinanden meget, men der findes visse karakteristiske forskelle; fx er vestjysk stød (se afsnit 3.12) gennemført i mindre udstrækning på

Mors og i Nordthy end i Sydthy, og det personlige pronomen 'jeg' har på Mors formen *a* frem for *æ* (jf. Arboe 2023: 32, 37 ff.). I det følgende præsenterer vi et signalement af HON's talesprog med udgangspunkt i en sammenligning med træk i traditionelt thybomål. Eksemplerne fra HON stammer fra CoAmDa (Kühl et al. 2020), som vi har haft adgang til via den online søgegrænseflade Korp.³ Vi har haft adgang til optagelser på i alt 1 time og 23 minutter, hvor HON indgår i afslappet, uformel samtale med andre danskamerikanere, indimellem suppleret af sociolingvistiske interviewspørgsmål. Som udgangspunkt for vores analyse af dialektale træk i HON's talesprog anvendes en række beskrivelser af traditionelt thybomål. Mest omfattende er Torben Arboes *Thy-ordbog* i to bind, udgivet november 2023, baseret på et omfattende leksikografisk kildemateriale fra lærer Torsten Balle (1900-1979), Torsted, optegnet 1953-1979. Dette materiale består af ca. 17.000 ordsedler, indtastet i en database og redigeret og annoteret (jf. Arboe 2023: 10 ff.). Vi trækker desuden på andre studier, bl.a. undersøgelser foretaget af Arboe (bl.a. 1986, 1987, 2006), baseret på skriftlige dialektkilder, herunder topografiske beskrivelser fra 1800-tallet og andre, senere optegnelser og dialektprøver, samt i øvrigt dialektgeografiske opslagsværker som Bennike & Kristensen (1898-1912) og atlaskortene i *Jysk Ordbog* (tilgængelige online via www.jyskordbog.dk, tilgået 9.11.2023, herefter JO).

Den følgende analyse har ikke til hensigt at være udtømmende, men tager udgangspunkt i dialektale træk, som er blevet beskrevet og i forskellige sammenhænge fremhævet for Jylland, Nordvestjylland og i nogle tilfælde specifikt for Thy – og delområder af Thy – i dialektforskningen. På dette punkt adskiller vores tilgang sig delvis fra Heegård Petersens mere omfattende, kvantitative undersøgelse fra 2018, som tager udgangspunkt i mere generelle oversigter over jysk dialektal variation, men som ikke inddrager litteratur med mere specifikt fokus på forholdene i Nordvestjylland og Thy (jf. Heegård Petersen 2018: 108). Ud fra de førnævnte beskrivelser har vi afgrænset dialektale træk med diagnostisk værdi, om end i varierende grad, i

³ En beskrivelse af brugen af Korp i forbindelse med LANCHART-korpusset findes hos Diderichsen & Jensen (*under udg.*). Tak til Jan Heegård Petersen og Philip Diderichsen for at hjælpe os med adgang til Korp og CoAmDa.

forhold til at karakterisere sproget i Thy, og i det følgende gennemgår og kontekstualiserer vi et udvalg af disse træk, og sammenligner med eksempler fra HON. Rækkefølgen af træk i præsentationen går fra det dialektgeografisk mere overordnede eller generelt jyske i retning af det lokale, mere specielt karakteristiske for Nordvestjylland og Thy. Medmindre andet er angivet, er talesprogseksemplerne transskriberet med en forenklet Dania-lydskrift, tilsvarende lydskriften i JO.

3. Dialektale træk i Holger Nielsens talesprog

3.1 Vokalkvalitet *å* i stedet for *a*

I de traditionelle jyske dialekter er det fællesdanske *a* ofte udviklet til *å*; dette er også tilfældet i Thy, men udbredelsen heraf varierer, afhængig af de efterfølgende lyde i ordene (jf. bl.a. Arboe 1986: 32 f.; 2006: 287). Nogle eksempler på udviklingen *a* > *å* i thybomål er *å'* 'af', *håð'* 'havde', *då'ə* 'dag', *skå'* 'skade', *stån'* 'stang', *lån'* 'lange' (Arboe 1986: 32). Hvor vokalen står foran konsonantforbindelserne *-mp*, *-nt*, *-nk*, er udviklingen imidlertid kun gennemført i en del af området: Nordthy har *å* – ligesom i de nordjyske dialekter i Hanherred, Vendsyssel m.v. – mens Sydthy – sammen med de øvrige jyske dialekter, herunder også Mors – i stedet har bevaret *a*. I Nordthy har man fx udtalerne *tåmp* 'tamp', *wån't* 'vante' og *blånk* 'blank', mens man i Sydthy har *tamp*, *wan't* og *blank* (Arboe 2006: 287). I HON's talesprog finder vi eksempler som *glå'* 'glad', *då'ə* 'dag' og *sgå'r* 'skarn', konsistent med det overordnede jyske mønster (jf. desuden Arboe 2023: 89, 115, 508). Hvorvidt distributionen i henhold til konsonantforbindelserne *-mp*, *-nt*, *-nk* tilsvarende mønsteret for Nord- eller Sydthy, er der imidlertid for få belæg i optagelserne til at fastslå, hvorfor dette træk blot kan bruges til at underbygge, at HON's talesprog følger et generelt jysk mønster. HON har formen *plan't* 'plantede' med *a*, men denne kan imidlertid også repræsentere et kodeskift eller lån fra engelsk (jf. også vores diskussion i afsnit 4).

3.2 Sonorant *w*- i stedet for obstruent *v*- foran alle vokaler

Som Vendsyssel og størstedelen af Himmerland har Nordvestjylland, herunder Thy, og en del af det nordvestlige Hardsyssel *w*- i stedet for *v*- foran alle vokaler, mens man syd for dette område generelt kun har

v- foran visse vokaler, fx *i*, *e*, *æ* (jf. Arboe 1986: 33). Forekomsten af *w-* for *v-* er således ikke et særtræk for nordvestjysk eller thybomål, men er dog karakteristisk jysk (jf. desuden JO-atlaskort 3.1). Skautrup (1946: 194) giver eksempler som *wand* 'vand' og *wind* 'vind' som udbredte i skriftlige kilder fra Thy. I Arboe (2023: 645 ff.) er bl.a. forlydende *w-* dokumenteret i en lang række ord, fx *wals* 'vals' (s. 646), *wěj* 'vej' (s. 651) og *wuð* 'våd' (s. 676). Brugen af *w-* er gennemgående hos HON, som har *w-* i lydformer som bl.a. *wan* 'vand', *wi* 'vi', *wa* 'var', *wår* 'vor' og *wælfə'nyw'əð* 'velførnøjet'. Dermed matcher HON's talesprog det nordvestjyske, men i lige så høj grad det bl.a. nordjyske mønster i denne henseende.

3.3 Bibeholdelse af spirantisk -ð for gammeldansk -t

Nordvestjysk har sammen med bl.a. himmerlandsk bevaret spirantisk -ð ('blødt d') for gammeldansk -t (jf. Skautrup 1946: 194; Arboe 1986: 33). I dialekterne i Vendsyssel og Hardsyssel er gammeldansk -t til sammenligning hhv. faldet bort og udviklet til en anden obstruent, -r (jf. desuden JO-atlaskort 4.1a-b). Nogle eksempler fra Arboe (2023) på svækket -ð for gammeldansk -t er *gå·ð* 'gade' (s. 182), *må·ðår* 'måder' (s. 380) og tryksvagt *əð* 'det' (s. 121 ff.). Hos HON finder vi en række eksempler på bibeholdelse af -ð, fx *wi·ð* 'vide' og tryksvagt *əð* 'det'. HON har også *broð'ər* 'broder', muligvis en jysk-engelsk hybrid, da Thy har formen *bro:r* for dette ord (Arboe 2023: 97).

3.4 Foranstillet bestemt artikel æ/ə

En markant forskel på vestjysk og østjysk findes i måden, hvorpå der dannes bestemt form af substantivet. Dette kan også observeres i optagelserne med HON. Hvor østjysk – ligesom rigsdansk – har efterhængt bestemt artikel (jf. skriftsprogets *mand-en*, *hus-et*), har vestjysk foranstillet artikel med formen *æ*, ofte reduceret til *ə* (jf. Arboe 2023: 26), så det fx hedder *æ flø·ð* 'fløden' på thybomål (Arboe 1986: 27), eller *ə man* 'manden', *ə toq* 'toget' etc. (Arboe 2023: 26). Grænsen for hhv. den øst- og vestjyske brug af bestemt artikel kan følges, bl.a. for Nordvestjyllands vedkommende, hos Skautrup (1944: 138 ff.), jf. desuden JO-atlaskort 7.1. Hertil kan nævnes, at der i et overgangsområde i Nordøstthy/Hanherred (bl.a.

Lild sogn, Tømmerby sogn) ofte ikke anvendes bestemt artikel ved en del substantiver, hvilket sproghistorisk er et gammelt fænomen (jf. Arboe 2022: 78 f.; Skautrup 1944: 141). Omkring 1940 – og tidligere endnu – var brugen af foranstillet artikel recessiv flere steder langs den såkaldte 'artikelgrænse' i Jylland (jf. Bøegh 2022), men trækket er i vid udstrækning bevaret i optagelserne med HON fra 1970'erne. En række eksempler på brug af foranstillet artikel fra HON, gengivet med samme standardnære transskription som i CoAmDa, præsenteres under (3).

- (3) a. *det var hende hvede der lå på æ guly*
b. *så begravede de dem der ... lige på æ land*
c. *der var en tomme støv i æ hus*
d. *så sagde æ teacher til mig ...*
e. *de havde pløjet æ jord*

3.5 Palatalisering af k-

Et træk, der træffes i Thy, som i højere grad peger i nordjysk end i vestjysk retning, er palatalisering af /k-/ > [kj-] i visse ord, fx i verbet *kja·r* 'kærne' (jf. Arboe 1986: 28). Fænomenet forekommer primært i forlyd foran /a/ og fortungevokaler, jf. desuden supplerende eksempler i Arboe (2023: 273 ff.) tilsvarende et meget kendt, perceptuelt fremtrædende træk i dialekten i Vendsyssel, nemlig palataliseret /t/ (jf. Espegaard 1972: 24). I optagelserne med HON finder vi en række forekomster af *kj-* i forlyd, bl.a. i *kjy* 'kørte', *kjen* 'kendte' og *kjèr·k* 'kirke'.

3.6 Reduktion af forbindelser med -rn til -r

I Thy, Salling og det nordlige Hardsyssel reduceres konsonantforbindelsen *-rn* konsekvent til *-r* (jf. Skautrup 1946: 196; Arboe 1986: 28; 2006: 287; 2023: 47). Arboe (2023) har eksempler fra Thy som *ku·r* 'korn' (s. 305), *bå·r* 'barn' (s. 71) og *stja·r* 'stjerne' (s. 552). I det øvrige Hardsyssel svinder *-rn* i stedet til *-n*, og Mors, som udviser variation i forhold til dette træk, følger dels mønsteret fra Thy, dels mønsteret fra Hardsyssel. I størstedelen af det øvrige Nørrejylland er det i stedet *-r-*, der forsvinder, jf. udbredte former som *ku·n* 'korn' og

bå:n 'barn' (jf. Bennike & Kristensen 1898-1912, kort 65). Her er der kun få relevante belæg i optagelserne med HON, men alligevel kan vi fastslå, at HON's talesprog her følger mønsteret fra Thy, Salling og det nordlige Hardsyssel, jf. formerne *ku:r* 'korn' og *ba:r* 'børn', sidstnævnte afhjemlet med *a*, ikke *å*, hvilket også kendes fra Thy (jf. Arboe 2023: 71).

3.7 Éns tryk på begge led i sammensætninger

Et iørefaldende træk, der optræder i nordvestjysk, er éns tryk på begge led i sammensætninger: De to led i sammensatte ord kan begge have hovedtryk, hvor rigsdansk og ikke-nordvestjyske dialekter i stedet konsekvent har fordelingen hovedtryk plus bitryk (jf. Arboe 1986: 33 f.; 2023: 37). Arboe (1986: 34) giver bl.a. følgende thybomåleksempler, hvor tegnet '<' markerer hovedtryk: '*tan·hyw:l* 'tandhjul' og '*ø:stær·æŋ·* 'øst(er)ende' (jf. desuden supplerende eksempler i Arboe 2023: 37). Dette mønster findes også hos HON, der har to hovedtryk i sammensætninger som fx '*tybær·snag* 'thyboersnak', '*reðnæŋs* 'man' 'redningsmand' og '*bæjstæ·få:r* 'bedstefar'.

3.8 Forlængelse af vokaler foran forbindelser med -s(p/t/k)

Det er et nordvestjysk særtræk, at vokaler forlænges – og i nogle tilfælde diftongeres – foran forbindelser med -s, samt foran -s plus en konsonant *p*, *t*, *k*, dvs. -*sp*, -*st* og -*sk* (jf. bl.a. Skautrup 1946: 195; Arboe 1986: 33 f.; 2023: 39). Nogle eksempler fra Thy er *pa:s* 'passe', *me:st* 'miste', *gjæ:sp* 'gispe' og *tå:sk* 'taske', jf. desuden også enkelte andre ordtyper som fx sammensætningsleddet *ø:stær-* 'øster-' (Arboe 1986: 34). I Arboe (2023) findes en lang række yderligere eksempler (jf. desuden JO-atlaskort 8.1). Der findes også eksempler på denne type vokalforlængelse i HON's talesprog, jf. former som fx *gri:s* 'grise', *sø:stæ* 'søster' og *ty:sk* 'tyske'. Forbindelser med -*sp* optræder ikke i optagelserne med HON.

3.9 Klusilspring

I nordvestjysk – og i øvrigt i dialekterne i Hardsyssel og Vendsyssel – udtales vokalerne *i*, *y*, *u* langt, med en glidning mod den approksimant, de artikulatorisk er tættest på: *i* og *y* mod *j*; *u* mod *w* (Arboe 2023:

37). Dette kan noteres (fx som *ij*, *yj*, *uw*), men som oftest tages glidningen for givet og noteres derfor ikke (jf. Balle 1967: 45 ff.). Et meget karakteristisk træk, der findes i nordvestjysk, er det såkaldte klusilspring (eller klusilparasit), som er en form for epentetisk klusil, eller ifølge Balle snarest en spirant, typisk manifesteret som en *k*- eller *g*-agtig lyd, eller spirantisk *q* ('blødt *g*'), der høres ved disse høje eller lukkede vokaler i oprindelige enstavelsesord (jf. desuden Arboe 1986: 28; 2006: 286 f.). Klusilspring optræder ikke kun i udlyd, men også foran *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *ð* (jf. også JO-atlaskort 2.1b). Arboe (2023), som følger Balle i at notere klusilspring med tegnet <x>, en konvention, vi bibeholder her, dokumenterer klusilspring i en lang række ord, fx *six* 'se' (s. 471), *hyxl* 'hyl' (s. 245), og *guxl* 'gul' (s. 200). Klusilspring optræder hyppigt hos HON, som bl.a. har det i ord som *mixl* 'mil', *tyx* 'Thy' og *uxəð* 'ud'. At trækket fortsat var produktivt hos HON, kan desuden sandsynliggøres med eksempler som *bixl* 'bil', et moderne ord, og *papixə* 'avis', et oversættelseslån (sml. engelsk *paper* 'avis'), hvor sidstnævnte er et tostavelsesord, samt *kəxər* 'køer', med standardnært *ø* frem for forventet *y* (jf. Arboe 2023: 299).

3.10 Indlydende *-j-* i stedet for *-nd-* i visse forbindelser

En særlig nordvestjysk udvikling af *-nd-* > *-j-* forekommer i en række ord, hvor en bagtungevokal kommer før, og et tryksvagt *-ən*, *-əl* eller *-ər* følger efter (jf. Arboe 1986: 33; 2023: 46; JO-atlaskort 4.4). Som Skautrup (1946: 196) bemærker, "drejer [det] sig vel ikke om mange ord, men de er til gengæld [blandt] de almindeligste". Arboe (2023) har bl.a. eksempler som *haj'əl* 'handel' (s. 213), *fojən* 'fundet' (s. 151) og *ajər* 'andre' (s. 61). Selv om der kun er enkelte belæg i optagelserne, så forekommer dette træk også i HON's talesprog, i hvert fald i forbindelse med vokalen *a*, jf. fx *hi'najən* 'hinanden' og *ajər* 'andre'.

3.11 Det personlige pronomen *æ* 'jeg'

Formen *æ* for 'jeg', altså *æ* som det personlige pronomen i 1. person ental, findes i størstedelen af Thy, med sognene Hjardemål og Østerild som den østlige grænse for udbredelsen. Længere østpå har Lild-Tømmerby og sognene på Hannæs (dvs. Arup, Vesløs, Øsløs) alle *a*

som i det øvrige Hanherred og i Vendsyssel, samt i øvrigt på Mors. Brugen af *æ* findes foruden i Thy også i Thyborøn og Harboøre samt i størstedelen af Sønderjylland (Arboe 1986: 26; 2006: 282 f.; 2023: 32). Den samlede udbredelse af *æ* og *a* for 'jeg' i de jyske dialekter kan ses på kortet til artiklen *a*³ i JO (jf. desuden også Bennike & Kristensen 1898-1912, kort 85). Bemærk, at formen *æ* afspejler et ældre trin i lydudviklingen end *a* (jf. Skautrup 1944: 48; 1946: 195). En række eksempler på brug af *æ* for 'jeg' fra HON, gengivet med samme transskription som i CoAmDa (dog med *jeg* ændret til *æ*, og med *ikke* ændret til *et*), præsenteres under (4).

- (4) a. *nej æ har heller et været i Danmark*
b. *well æ kan da forsøge om æ kan*
c. *æ blev kendt med ham dengang han arbejdede for min søster*
d. *æ tror et æ kunne snakke engelsk øh før æ begyndte i skole*
e. *men øh ... of course æ ... æ er noget tunghør nu*

3.12 Vestjysk stød

Et andet fremtrædende, vestjysk kendetegn ved sproget i Thy er det prosodiske udtaletæk, der kendes som vestjysk stød (jf. Arboe 2023: 37 ff.). Vestjysk stød behandles indgående hos Ringgaard (1960), og tidligere specifikt for Thy hos fx Skautrup (1946: 195), og senere hos Arboe (bl.a. 1986: 26 f.; 2006: 280 ff.), jf. desuden også JO-atlaskort 1.4-1.6. I Sydthy har man vestjysk stød, markeret <">, jf. fx *kjæ*"*p* 'kæppe', *ha*"*t* 'hatte', *stå*"*k* 'stokke' (Arboe 2006: 280, 284), i fuldt omfang, dvs. på alle oprindelige tostavellesord med medialt eller finalt *p*, *t*, *k*; i Nordthy har man derimod kun vestjysk stød på vokal plus *p*, *t*, *k*, ikke på konsonant foran *p*, *t*, *k*, hvor man i stedet har længde på konsonanten, ofte en nasal. Eksempelvis er udtalen af substantivet 'lampe' og verbet 'hjælpe' således hhv. *lam*"*p* og *hjæl*"*p* med vestjysk stød i Sydthy, men *lam*·*p* og *hjæl*·*p* med længde i Nordthy, og det samme mønster gør sig gældende for konsonant plus *t* og *k* (jf. Arboe 2023: 37 f., med videre eksempler). HON's brug af vestjysk stød følger mønsteret for Nordthy: Han har vestjysk stød i udtalerne *kle*"*p* 'klippe', *æ*"*tør* 'efter' og *sna*"*k* 'snakke', men ikke i formerne for fx *ten*·*kår* 'tænker', *hjæl*·*pår* 'hjælper' og *støm*·*pål* 'stemple'.

3.13 Nedslag i forhold til yderligere træk – og ’manglende’ træk

I tillæg til de ovennævnte kan man inddrage andre træk, der føjer til signalementet af HON’s udvandrersprogsprog. Af andre træk, der afspejler dialektal sprogbrug, og som bidrager yderligere til at karakterisere HON’s talesprog som thybomål, kan vi fx henviser til følgende leksikalske træk og lydformer, alle med korrelater i Arboe (2023): *ar·bəd* for ’arbejdede’ (s. 64); *hwans* for ’hvad’ (s. 239 f.); *et/e”t* for ’ikke’ (s. 260); *møj*’ for ’meget’ (s. 365 f.); *nøj*’ for ’noget’ (s. 388); *sam’əl* for ’sammen’ (s. 469). Endnu yderligere træk kunne fremhæves.

Der er imidlertid også en række træk med diagnostisk værdi i forhold til at karakterisere traditionelt thybomål, som ikke optræder på optagelserne med HON. Et par eksempler skal kort behandles her. HON’s talesprog har ikke nødvendigvis manglet disse træk, skal det understreges, men de har det til fælles, at de er af en type, der kan være vanskelig at detektere på baggrund af korpusdata, enten på grund af at ikke forekomme ofte eller i kraft af at kræve minimalparanalyse for at kunne påvises. Et eksempel på sidstnævnte forhold er fjerde åbningsgrad, dvs. forekomsten af en ekstra, mere åben række af vokaler, hvor thybomål ikke konsistent har en komplet ekstra række, men dog konsekvent har en vokaldistinktion *è* mellem *e* og *æ*. Dette emne er systematisk behandlet i Arboe (1987). Et andet eksempel på et træk, der kan være vanskeligt at påvise, er muligheden for at udelade bestemt artikel ved substantiver, dvs. artikelløshed, som i udtryk som *po haw*’ ’på havet (for at fiske)’ eller *i mark*’ ’i marken’ (Arboe 2023: 40). Dette syntaktiske træk findes mest i det nordligste Thy. Et eksempel på et træk, der er for sjældent forekommende til at kunne påvises i optagelserne med HON, er det forhold, at et substantiv i flertal kan opfattes som stofneutrum, dvs. et massenavn, jf. (5).

- (5) *de ‘æŋ’ər æ så ‘møj’ ‘nøj’ ‘i-ðəŋ’ ‘kram’* ’det (dvs. de) ænder er så meget noget (dvs. nogle) ædende kram (dvs. kræ); ænder æder så meget’ (Arboe 2023: 27)

Her betragtes ænder som en generisk helhed og omtales derfor som stofneutrum. Nogle yderligere træk, man kunne forvente, at HON

havde, men som der ikke findes belæg for, er *br-* i stedet for *vr-* i et ord som 'vrیده' (jf. Arboe 2023: 668); forlængelse af vokalen før forbindelser med *f-*, som i *træ:f* 'træffe' (jf. Arboe 2023: 47); samt forekomst af *q-* i forlyd i et ord som 'gik' (jf. Arboe 1986: 33). Kun i sidstnævnte tilfælde kan vi på baggrund af syv forekomster i optagelserne, alle med formen *gik*, sandsynliggøre, at dette træk ikke var fremtrædende i HON's talesprog. De forskellige træk optræder til gengæld på andre CoAmDa-optagelser med danskamerikanere med rødder i Thy.

4. Opsamling og videre perspektiver

Baseret på det foregående er det tydeligt, at HON – Holger Nielsen fra South Dakota – i sit talesprog var præget af træk fra traditionelt jysk, mere specifikt nordvestjysk og specielt (Nordthy-)thybomål. Som argumenteret i Arboe (2006: 280) er tre dialektale hovedtræk – foranstillet artikel, det personlige pronomen *æ* og vestjysk stød – tilstrækkelige til at identificere en informant som talende thybomål, og der er således ingen tvivl om, at HON talte en form for thybomål. Det er dog selvfølgelig ikke hele historien, som det bl.a. fremgår af indblandingen af engelske ord i hans sprog (jf. fx diskurspartiklerne *well* og *of course* i eksemplerne i afsnit 3.11). Desuden er der nogle træk, der kan tilskrives fortsættelse fra jysk, men samtidig kan de også afspejle engelsk indflydelse; et eksempel (jf. også afsnit 3.3) er HON's brug af *ð-* i forlyd i visse småord, fx *ða* 'da', hvilket er et dialektalt træk fra gammel tid, omtalt af Skautrup (1946: 194) og Arboe (2023: 18), som kan være blevet forstærket under indflydelse af engelsk, jf. almindelige engelske ord som fx *there*, *then* og *the*. Heegård Petersen (2018: 111) berører et par lignende eksempler. Thisted Petersen (2018) peger tilsvarende på engelsk påvirkning i en undersøgelse af danskamerikaneres beherskelse af idiomer, hvor hun inddrager et eksempel fra HON (s. 155).

HON's forældre ankom til South Dakota omkring 1880 – et tidspunkt, hvor en generel tendens til afdialektalisering var på vej i Danmark. Sidst i 1890'erne (jf. Bøegh et al. 2023) kunne sprogforskere begynde at beskrive en udvikling, der godt 100 år senere var nået så langt, at landet omkring år 2000 kunne beskrives som kandidat til at

være det mest homogene sprogsamfund i verden (jf. Pedersen 2003). I 1970'erne talte HON en på mange måder mere traditionel form for thybomål, end mange samtidige thyboer gjorde (jf. videre Arboe 2016 for en diskussion). Denne case udviser dermed ligheder med andre situationer, der involverer sprog-/dialektøer (jf. fx Flodell 1996 om Misiones-svensk i Argentina), dvs. hvor et udvandrers- eller arvesprog bliver talt i et minoritetsamfund, indlejret i det omgivende storsamfund, med den sproglige udvikling i store træk isoleret fra udviklingen i hjemlandet. I danskamerikansk sammenhæng, fremhæver Kjær & Baumann Larsen (1981: 31), indtog de danske bosættelser i South Dakota en særstilling ved at være sene og ved, at gruppen af thyboer i mange tilfælde levede isoleret. En opfølgende, mere omfattende undersøgelse vil være nødvendig for at belyse, hvorvidt og i hvilket omfang resultaterne af vores analyse af HON's talesprog er repræsentative for thybomål i South Dakota mere generelt.

Litteratur

- Arboe, Torben. 1986. Fra Limfjord til Vesterhav – signalement af den nordvestjyske dialekt. *Ord & Sag* 6: 25-37.
- Arboe, Torben. 1987. Har det nordvestjyske vokalsystem 4 åbningsgrader? *Danske Folkemål* 29: 1-37.
- Arboe, Torben. 2006. Dialekt og regionalsprog. I Knud Holch Andersen, Willy Mardal, Jytte Nielsen, Kaj Nysted, Orla Poulsen & Ditte Svendsen (red.), *Thy – Landet mod Nordvest*. Thisted: Forlaget Knakken/Museet for Thy og Vester Hanherred: 279-288.
- Arboe, Torben. 2016. Glæden ved landskab, terræn og sprog. I Else Bisgaard et al. (red.), *Thy – længslernes land*. Thisted: Museum Thy: 137-139.
- Arboe, Torben. 2022. Dialekter i Lild- og Hannæs-området før og nu. *Historisk Årbog Thy* 2022: 77-84.
- Arboe, Torben. 2023. *Thy-ordbog. Dialekter i Thy i mands minde*. 2 bd. Thisted: Forlaget Knakken.
- Balle, Torsten. 1967. Notation af lange vokaler i Thy. *Sprog og Kultur* 25: 45-48.

- Baumann Larsen, Mogens. 1981. *Dansk i USA – et forskningsprojekt. Udkast til forskningsansøgning*. Aalborg: Aalborg Universitetscenter, Institut for sprog, kommunikation og kulturhistorie.
- Baumann Larsen, Mogens & Iver Kjær. 1978. Norms in Danish-American. I John Weinstock (red.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics 3. Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics. The University of Texas at Austin. April 5–9, 1976*. Austin: The University of Texas at Austin: 192-194.
- Bennike, Valdemar & Marius Kristensen. 1898-1912. *Kort over de danske folkemål med forklaringer*. København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag.
- Bøegh, Kristoffer Friis. 2022. Om dialektcykulturen i 1940 og udforskningen af artikelgrænsen mellem øst- og vestjysk. *Ord & Sag* 42: 31-44. <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v42i.141141>
- Bøegh, Kristoffer Friis, Peter Bakker, Inger Schoonderbeek Hansen & Carsten Levisen. 2023. The Beginning of Quantitative Sociolinguistics in the Nineteenth Century: The Dane Anker Jensen (1878–1937) and his pioneering study “The Linguistic Situation in the Parish of Aaby, Aarhus County” (1898). *Historiographia Linguistica* 49(2/3): 336-354. <https://doi.org/10.1075/hl.00114.boe>
- Diderichsen, Philip & Torben Juel Jensen. *Under udg. Samtaler i korpusformat: Repræsentation af talesprog i LANCHARTs korpusinfrastruktur. Nordlyd*.
- Espegaard, Arne. 1972. *Vendsysselsk Ordbog. Ordbog over målet i de vendsysselske herreder samt Øster Hanherred*. Bd. 1. Hjørring: Vendsyssel Tidendes Forlag.
- Flodell, Gunvor. 1996. Immigrant Swedish in Misiones. I Iain Clarkson & P. Sture Ureland (red.), *Language Contact across the North Atlantic. Proceedings of the Working Groups held at the University College, Galway (Ireland), 1992 and the University of Göteborg (Sweden), 1993*. Berlin, Boston: De Gruyter: 217-235. <https://doi.org/10.1515/9783110929652.217>
- Grønkjær, Tage. 2009. Fra Vangså til Amerika. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 2009*: 31-38.

- Heegård Petersen, Jan. 2018. Phonological Individuation in a Former Danish Settlement in South Dakota, USA. *Journal of Germanic Linguistics* 30(2): 97-133. <https://doi.org/10.1017/S1470542717000071>
- Heegård Petersen, Jan, Karoline Kühl & Peter Bakker. 2021. De nye hjem. I Ebba Hjort, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.), *Dansk Sproghistorie 5. Dansk i samspil*. Aarhus/København: Aarhus Universitetsforlag/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: 101-120.
- Jeppesen, Torben Grøngaard. 2005. *Danske i USA 1850-2000 – en demografisk, social og kulturgeografisk undersøgelse af de danske immigranter og deres efterkommere*. Odense: Odense Bys Museer.
- Jysk Ordbog. 2000 ff. Tilgængelig online via <https://jyskordbog.dk> (tilgået 9.11.2023).
- Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen. 1973. ”Tings gik like that”. En dansk-amerikansk tekst og et bilingvistisk analyseperspektiv. *Danske Studier* 1973: 108-118.
- Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen. 1978. Problems and observations of American-Danish. I John Weinstock (red.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics 3. Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics. The University of Texas at Austin. April 5–9, 1976*. Austin: The Uni. of Texas at Austin: 189-191.
- Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen. 1981. Dansk i Dakota. *Carlsbergfondet. Årsskrift 1981*. København: Rhodos: 24-31.
- Kühl, Karoline. 2020. Language Shift and Maintenance among Danish Immigrants in the US. *The Bridge* 43(1): 3-24.
- Kühl, Karoline, Jan Heegård Petersen & Gert Foget Hansen. 2020. The Corpus of American Danish: A language resource of spoken immigrant Danish in North and South America. *Language Resources and Evaluation* 54(3): 831-849. <https://doi.org/10.1007/s10579-019-09473-5>
- Pedersen, Inge Lise. 2003. Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900–2000. *International Journal of the Sociology of Language* 159: 9-28. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2003.012>
- Ringgaard, Kristian. 1960. *Vestjysk stød*. Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus.
- Skautrup, Peter. 1944. *Det danske sprogs historie*. Bd. 1. København: Gyldendal.

- Skautrup, Peter. 1946. Folkemålet. I C. Brunsgaard & Henry E. Pedersen (red.), *Landet mod Nordvest – Thy og Vester Han Herred. Bidrag til en Belysning af Egnens Forhold i Fortid og Nutid*. København: Forlaget Bauta: 187-198.
- Thisted Petersen, Kathrine. 2018. Danske ord på afveje i den nye verden: Amerikadanskeres beherskelse af idiomer. I Inger Schoonderbeek Hansen, Kirsten Lyshøj, Viggo Sørensen (red.), *Fraseologi – genveje og omveje: Festskrift til Torben Arboe i anledning af hans 70-årsdag den 8. september 2018*. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning: 153-157.